

EMİR MU‘İZZİ DÎVÂNINDA FİRDEVSİ VE ŞEHNÂME’NİN ELEŞTİRİLMESİ VE HAKİR GÖRÜLMESİ*

Gökhan GÖKMEN**

Öz

Firdevsî'nin Şehnâme adlı eseri, İran Edebiyat tarihinin en büyük hamasi manzumelerinden ve doğunun en tanınmış epopelerinden biridir. Firdevsî'yi, İran ve tarihi için sembol olmuş Şehnâme'yi ve Şehnâme'nin kahramanlarını farklı bakış açılarıyla değerlendiren Büyük Selçuklu Devleti'nin saray şairlerinden olan Emîr Mu'izzî'nin bu yöndeki ifadeleri, çok çarpıcıdır. Mu'izzî, dîvânındaki pek çok şiir ve beyitlerinde, kendi sultanları yanında Şehnâme kahramanlarının hizmetçi dahi olamayacağı şeklindeki dikkate değer ve mübalağalı ifadelerle yer vererek, Selçuklu sultanlarının büyüklüğünü ve başarılarını anlatmaktadır. Ayrıca Firdevsî'yi, eseri Şehnâme'yi ve Şehnâme kahramanlarını eleştirmekte, yalanlamakta ve küçük görmektedir. Büyük Selçuklu dönemi Türk asıllı şairi Mu'izzî'nin bu yöndeki tercihlerinin ve anlatımlarının, onun Selçuklularla ilgili ne gibi duyarlılık taşıdığının anlaşılması ve görülmesi bakımından da bir hayli önemlidir. Bu çalışmada Mu'izzî'nin, Firdevsî, Şehnâme ve Şehnâme kahramanları hakkındaki dikkat çekici ifadelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mu'izzî, Firdevsî, Şehnâme, Selçuklular, Şehnâme kahramanları.

CRITICISM AND DESPISING OF FERDOWSĪ AND SHAHNĀMA IN THE DĪWĀN OF AMĪR MO‘EZZĪ

Abstract

FerdowsĪ's work Shahnāma is one of the biggest epic poems in the history of Persian literature and one of the most well-known Eastern epics. Statements of AmĪr Mo‘ezzĪ, one of the laureates of Great Seljuk Empire, who evaluated FerdowsĪ, the Shahnāma, which became a symbol for Iran and its history, and the heroes of the Shahnāma, from different perspectives, are very striking. In many of his poems and couplets in his dĪwĀn, Mo‘ezzĪ describes the greatness and achievements of the Seljuk sultans by including remarkable

* Bu makale Kırkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri (Ortak Doktora Programı) için 2018 yılında hazırlanmış olan "Mu'izzî'nin Şiir Dünyası" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, gokhan.gokmen@istanbul.edu.tr

and exaggerated statements that the heroes of the *Shahnāma* could not even be servants besides his own sultans. Besides, he criticizes, refutes, and despises Ferdowsī, his work *Shahnāma* and the heroes of *Shahnāma*. The preferences and expressions of Mo‘ezzī, the Turkish-origin poet of the Great Seljuk period, are also very important in terms of comprehending and seeing how sensitive he was about the Seljuks. The preferences and expressions of Mo‘ezzī, the Turkish-origin poet of the Great Seljuk period, are also crucial in terms of comprehending and seeing how sensitive he was about the Seljuks. In this study, Mo‘ezzī’s remarkable statements about Ferdowsī, *Shahnāma* and the heroes of *Shahnāma* are included.

Keywords: Mo‘ezzī, Ferdowsī, *Shahnāma*, Seljuks, *Shahnāma*’s heroes.

Giriş

Büyük Selçuklu sultanlarının teşvik ve desteğiyle Farsça eser veren seçkin simalar, özellikle de Selçuklular devrinde Fars edebiyatının yetiştirmiş olduğu büyük şairler, bu dönemde çok önemli eserler kaleme almışlardır. Bu şairlerden birisi de Büyük Selçuklu Devleti sarayının Meliküşşü‘arâsı olan Emîr Mu‘izzî’dir (öl. 518-521/1124-1127). Selçukluların en büyük saray şairlerinden sayılan Mu‘izzî’nin anlatımları özel bir anlam taşımaktadır. Selçuklu devrinin sultanları ve devlet ileri gelenleri üzerine görüşleri, duygu ve düşüncelerini anlattığı dîvânı üzerinden tarihî çıkarımlar yapmak önem arz etmektedir. Mu‘izzî’nin bu dîvân’daki şiirleri Selçuklu sultan ve devlet adamlarının özellikleri, zaferleri, başarıları ve dindarlıklarını anlatan beyitler ile doludur.

Selçuklu devrinin tarihi, edebiyatı, kültürü ve sosyal konuları hakkında önemli bilgiler veren Mu‘izzî’nin, dîvânında andığı çok sayıda Farsça şiir söyleyen önemli ve meşhur şairler bulunmaktadır.¹ Mu‘izzî, bu şairler arasında özellikle Firdevsî’den ve Firdevsî’nin eseri *Şehnâme*’den ziyadesiyle bahsetmektedir. Bu doğrultuda Mu‘izzî’nin, Selçuklu sultanları, vezirler, emîrler, devlet adamları gibi şiirinde övdüğü kişiler, *Şehnâme* kahramanlarıyla sıkça ve ayrıntılı bir biçimde mukayese edilmiş ve onlardan üstün tutulmuştur. Mu‘izzî’nin dîvânında, *Şehnâme*’nin önde gelen kahramanlarının küçük gösterildiği ve hakir görüldüğü birçok örnek de mevcuttur.

¹ Bkz. Gökhan Gökmen, “Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası”, (Yayımlanmamış doktora tezi), Kırıkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri, Kırıkkale 2018, s. 58, 78-89.

Büyük Selçuklu Devleti saray şairi Mu'izzî, dîvânında Firdevsî'yi çoğunlukla eleştirip kınamakta ve yalanlamaktadır. Eseri *Şehnâme*'yi küçümsemektedir ve *Şehnâme*'nin kahramanları Rüstem ve İsfendiyâr'ı da methettiği kişilerin özellikleriyle karşılaştırırken hafife almaktadır. Böylece Selçuklu sultanlarının büyüklüğünü ve başarılarını anlatmaktadır. Mu'izzî, dîvânındaki pek çok şiir ve beyitlerinde, kendi sultanları yanında Ferîdûnların, İskenderlerin kapıcı/hizmetçi bile olamayacağı ifadelerine yer vererek, Firdevsî'yi, eseri *Şehnâme*'yi ve *Şehnâme* kahramanlarını eleştirmiş, yalanlamış ve küçük görmüştür.

Dîvânda Firdevsî'nin adını dört kez zikreden Mu'izzî, daha çok *Şehnâme*'de geçen kahramanların adlarını anmıştır. Mu'izzî, eski dönemleri hikâye eden Firdevsî'yi, verdiği bilgilerin gerçek dışı ve uydurma oluşu gibi yönleriyle yermektedir. Mu'izzî kendi sultanlarını, vezirleri ve emîrlerini överken, onlara ait bilgi, haber ve fetihlerin gerçek olduğunu beyan etmiş; ayrıca onları *Şehnâme* kahramanlarıyla sıklıkla ve ayrıntılı bir biçimde karşılaştırarak Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının azametini ve başarılarını onlardan üstün tutarak anlatmıştır. Bu gibi özellikleriyle ve dîvânda çokça zikredilmesi sebebiyle Mu'izzî'nin, Firdevsî, *Şehnâme* ve *Şehnâme* kahramanları hakkında çok çarpıcı ifadelerine yer verilmiştir.²

Elbetteki Firdevsî'nin eseri edebî türler konusunda ayrı bir türdür. Mu'izzî, dîvânında Firdevsî'yi, Firdevsî'nin eseri *Şehnâme*'yi ve *Şehnâme* kahramanlarını eleştirirken Mu'izzî'nin mübalağa sanatına başvurduğu da aşikârdır. Ancak Mu'izzî'nin, Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının büyüklüğünü ve başarılarını anlatırken, bunu İran şahları ve *Şehnâme*'de geçen kahramanlarla mukayese ederek örneklendirmesi, Mu'izzî'nin yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda olanı ve hakikati söylediğini de açıkça gözler önüne sermektedir. Ayrıca Selçuklu dönemi Türk asıllı şairi Mu'izzî'nin bu yöndeki tercihlerinin ve anlatımlarının da Farsça şiirlerde oldukça az görülmesi, onun üslubunun ve bazı hissiyatları taşıdığıının en dikkat çekici yanlarındanıdır.

Bu durum Mu'izzî'nin şiirlerine de şu şekilde yansımıştır:

Mu'izzî, dîvânda Sultan Melikşâh'ı övmek için söylediği bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın doğuda ve batıdaki gücü, etkisi ve fethiyle, Keyhüsrev'in gücünün ve İskender'in fethinin unutulup gittiğini beyan etmektedir:

² Bkz. Gökhan Gökmen, "Mu'izzî'nin Şiir Dünyası", (Yayımlanmamış doktora tezi), s. 519-537.

با فرّ تو و فتح تو در مشرق و مغرب از فرّ جم و فتح سکندر که کند یاد³

Doğuda ve batıda kuvvetin ve fethinle, Keyhüsrev'in kuvveti ve İskender'in fethini kim hatırlar?

Sultan Melikşâh için kaleme aldığı başka bir kasidesinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın fetihlerinin asıl ve gerçek olduğunu söylemekte ama Firdevsî'nin *Şehnâme*'de anlattıklarını yalan ve uydurma olarak nitelemektedir:

تاریخ فتوح تو درست است و حقیقت افسانه شهنامه محال است و مُزَوَّر⁴

Senin fetihlerinin tarihi doğru ve hakikattir, Şehnâme'nin efsanesi ise asılsız ve uydurmadır.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'a dair yazdığı bir kasidesinde Firdevsî'nin "ilginç hikâyeler ve fetihler hakkında ne ararsan *Şehnâme*'dedir" beytine dîvânında yer vererek, Firdevsî'nin eserinde anlattıklarının asılsız ve efsane olduğunu ifade etmiştir. Sultan Melikşâh'ın başarı ve fetihlerinin anlatıldığı Mu'izzî'nin kendi dîvânının ise gerçeklerden bahsettiğini söyleyerek Firdevsî'nin eserini kendi eseriyle mukayese etmiş ve Firdevsî ile eseri *Şehnâme*'yi eleştirmiştir:

گفت فردوسی به شهنامه درون چونانکه خواست	قصه های پر عجایب فتحهای پر عبر
وصف کرد است او که رستم کشت در مازندران	گنده پیر جادو و دیو سفید و شیر نر
گفت چون رستم بجست از ضربت اسفندیار	باز گشت از جنگ و حاضر شد به نزد زال زر
زال کرد افسون و سیمرغ آمد از افسون او	روستم به شد به سیمرغ اندرو مالید پر
من عجب دارم ز فردوسی که تا چندان دروغ	از کجا آورد و بیهوده چرا گفت آن سمر
در قیامت روستم گوید که من خصم توأم	تا چرا بر من دروغ محض بستی سر بسر
گرچه او از روستم گفته است بسیاری دروغ	گفته ما راست است از پادشاه نامور
ما همی از زنده گویم او همی از مرده گفت	آن ما یکسر عیان است آن او یکسر خبر ⁵

³ Mu'izzî, *Dîvân-i Emîr Mu'izzî*, tsh. 'Abbâs İkbâl Âştîyânî, İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1389/2010, s. 139.

⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 226.

*Firdevsî dedi ki: Acayip kıssalar ve ibretlerle dolu fetihler hakkında ne ararsan
Şehnâme'dedir.*

*Rüstem'in Mâzenderân'da öldürdüğü yaşlı büyük büyücü, beyaz dev ve erkek aslanı,
Firdevsî vafsetmiştir.*

*Dedi ki Rüstem, İsfendiyâr'ın darbesiyle sıçrayınca, savaştan geri döndü ve Zâl-i Zer'in
yanında hazır oldu/bulundu.*

*Zâl büyü yaptı ve onun büyüünden Sîmurg geldi. Rüstem, Sîmurg gibi kanatlarını çırparak
geldi.*

*Firdevsî'nin bunca yalanına şaşkıyım. Nereden getirdi ve boşu boşuna neden o efsaneyi
söyledi.*

*Kıyamette Rüstem ona diyecektir: Ben senin düşmanımım. Niçin bana baştan sona bile bile
yalan söyledin?*

*O Rüstem'le ilgili ne kadar yalan söylediye de; bizim, meşhur padişahla ilgili
söylediklerimiz doğrudur.*

*Biz canlıdan/gerçekten bahsediyoruz, Firdevsî ise ölüden bahsetti. Bizimki tamamen
hakikat/aşikâr, onunkisi tamamen rivayet.*

Mu'izzî, bir başka Sultan Melikşâh övgüsünde ise Şehnâme'de anlatılanların yalan ve rivayet olduğunu, hünerleri okunan kahramanların hiçbir değerinin olmadığını ama Sultan Melikşâh'ın özelliklerinin ve rivayetlerinin gerçek olduğunu açıklamaktadır:

چند خوانند هنرهای فلان و بهمان

چند گویند ز شهنامه سخن های دروغ

از خبر یاد نیارند کجا هست عیان⁶

سیرت شاه عیان است و دگر جمله خبر

*Ne zamana dek Şehnâme'den yalan sözler söyleyecekler, ne zamana dek falanın filanın
hünerlerini okuyacaklar.*

*Sultanın (Melikşah) özellikleri açıktır, diğeri ise hep rivayet. Rivayetlerden neyin açık
olduğunu anlayamazlar.*

⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 268.

⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 541.

Mu'izzî, bir diğer Sultan Melikşâh övgüsünde Sultan Melikşâh'ın fetihnâmesini okuyan şâhların, Rüstem-i Destân'ın hikâyesinin, hikâyeden öteye geçmeyeceğine dikkat çekmektedir:

هر کجا خوانند شاهان نامه فتح ملک
داستان رستم داستان همه داستان بود⁷

Şâhlar, sultanın fetihnâmesini nerede okurlarsa okusunlar, Rüstem-i Destân'ın hikâyesi, hep hikâye olur/kalır.

Mu'izzî, bu defa da Büyük Selçuklu sultanı Sultan Sencer'i methetmek için söylediği bir kasidesinde eski dönemleri hikâye eden *Şehnâme*'nin masal, Sultan Sencer'e ait olan bilgi ve haberlerin ise bizzat görülen hakikatler olduğunu söylemektedir:

فزون است اوصاف شهنامه تو
ز اخبار شهنامه باستانی

چه باید خبر در دو گوش خلائق
که تو در دو چشم خلائق عیانی⁸

Senin Şehnâme'nin vasıfları, eskiye ait Şehnâme'nin haberlerinden çoktur.

İnsanların iki kulağında habere ne gerek var, zira sen insanların iki gözünde görünmektensin.

Mu'izzî, başka bir Sultan Sencer övgüsünde Sultan Sencer'in *Şehnâmesi*'nin batıdan doğuya kadar her yere yayıldığını; Firdevsî'nin *Şehnâmesi*'nde anlatılanların aksine Sultan Sencer'in, bütün hünerleri kendisinin sergilediğini; hünerde Kubâd'ın âdeti ve Nûşirevân'ın becerisinden başka kimsenin bir şey bilmediğini; Sultan Sencer ortaya çıkınca, pehlivan Rüstem ve İsfendiyâr'dan şimdi bir eser kalmadığını ve bütün hepsinin nâmının ve izinin dünyadan silindiğini beyan etmektedir:

تا گشت شاهنامه او فاش در جهان
از شرق تا به غرب همه داستان گرفت

نه نه که او همه هنر از خویشتن بیافت
حاجت نیامدش که ره باستان گرفت

ایدون گمان برند که او در هنر مگر
رسم قباد و سیرت نوشیروان گرفت

رستم کجا شدست که تنها دلیروار
شیر و سپید دیو به مازندران گرفت

⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 144.

⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 86.

سیمرغ و اژدها به ره هفتخوان گرفت

اسفندیار نیز کجا شد که بی عدیل

زان مُلکها که خسرو خسرو نشان گرفت⁹

نام و نشان جمله کنون گم شد از جهان

Onun (Sencer'in) Şahnâmesi dünyada yayılınca, doğudan batıya kadar destanı her yeri kapladı.

Hayır, hayır! O bütüin hünerleri kendisi elde etti. Eski usulü takip etmeye ihtiyacı olmadı. Şimdi zannederler ki o, hünerde Kubâd'ın âdetini ve Nûşirevân'ın sîretini örnek almıştır.

O pehlivan Rüstem şimdi nereye gitmiştir? Sadece aslanı ve beyaz dîvi, Mâzenderân'da ele geçirmiştir.

Eşsiz İsfendiyâr'a ne oldu da Hefthân yolunda (Rüstem'in yedi aşamadan ibaret olayları) Sîmûrg ve ejderhayı yakaladı.

O devletlerden hüsrevlerin hüsrevi ortaya çıktığı için şu an cümlesinin nâmı ve izi, dünyadan kayboldu/silindi gitti.

Mu'izzî, vezir Nizâmülmülk'ün oğlu vezir Müeyyidülmülk'ü överken söylediği bir kasidesinde Müeyyidülmülk'ün vezirlikteki başarısına vurgu yapmakta; Keykâvûs, böyle bir vezire sahip olsaydı; Efrâsiyâb'ın, Tûrân'dan İrân'a gelmeyeceğini açıklamaktadır:

پیش کیکاووس اگر بودی چو تو یک محتشم هرگز از توران به ایران نامدی افراسیاب¹⁰

Keykâvus'un yanında senin gibi muhteşem bir vezir olsaydı, Efrâsiyâb Tûrân'dan İrân'a asla gelmezdi.

Mu'izzî, Sultan Behramşâh-i Gaznevî'yi överken, Behrâmşâh'ın nâmının ve anılmasının, İsfendiyâr ile Efrâsiyâb'ın nâmını ve yaptıklarını ortadan kaldırdığını ifade etmektedir:

نام تو مدروس کرد آوازه اسفندیار ذکر تو منسوخ کرد افسانه افراسیاب¹¹

Nâmın, İsfendiyâr'ın nâmını eskitti. Senin anılman, Efrâsiyâb efsanesini ortadan kaldırdı.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in veziri, Mu'ineddîn Muhtassılmülk Ebû Nasr Ahmed b. Fazl b. Mahmûd-i Kâşî'nin vezirliğini kutlamak için kaleme aldığı şiirinde Menûçehr b.

⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 86.

¹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 64.

¹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 67.

İrec'in, Sultan Sencer'in veziri gibi bir vezire sahip olmadığı için Efrâsiyâb'm, İran devletini kısa sürede alabildiğini dile getirmektedir:

گر منوچهر بن ایرج را چنو بودی وزیر
ملک ایران کی گرفتی مدتی افراسیاب¹²

Eğer Menûçehr b. İrec'in onun gibi veziri olsaydı; Efrâsiyâb, İran devletini bu kadar kısa sürede alabilir miydi?

Mu'izzî, Zü'l-se'âdât-i Fahrülme'âlî Ebû Ali Şerefşâh-i Ca'fer-i Kazvînî için söylediği bir şiirinde Fahrülme'âlî'nin hizmetkârlarının, İsfendiyâr ve Efrâsiyâb'tan üstün olduğunu vurgulamaktadır:

آن که کمتر خادم او برتر از اسفندیار
وانکه کمتر چاکر او برتر از افراسیاب¹³

Onun en değersiz hizmetkârı İsfendiyâr'dan üstündür. Onun en değersiz kölesi Efrâsiyâb'tan üstündür.

Mu'izzî, Emîr İspehbud Şemsülmülük-i Ali b. Şehriyâr b. Kârûn methiyesinde Şemsülmülük'un, İslâmî ve devleti yücelttiğini; yiğitlik ve cesurlukta Rüstem ve Bîjen'den üstün olduğunu; Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindar olduğuna yer vermektedir:

رکن اسلام و علاء دولت و شمس ملوک
آن که در مردی فزون از رستم و از بیژن است

نامور قطب المعالی آن که اندر صلح و جنگ
مهربان چون اردشیر و کینه کش چون بهمن است¹⁴

İslâmın rüknü/temeli, devletin yücelticisi ve meliklerin güneşi, mertlikte Rüstem ve Bîjen'den üstündür.

Savaşta ve barışta şeref/yüceliğin meşhur lideri. Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindardır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in şifa bulması üzerine kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Sencer'in, savaş günü binlerce Rüstem ve İsfendiyâr gücünde olduğuna değinmektedir:

شاهی که زیر جوشن و خفتان به روز رزم
زور هزار رستم و اسفندیار یافت¹⁵

Savaş günü zırh altında bulunan o şâh, binlerce Rüstem ve İsfendiyâr'ın gücünü elde etti.

¹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 68.

¹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 75.

¹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 103.

¹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 110.

Taceddîn Hâtun'u överken Mu'izzî, Muhammed ve Sencer'in *Şehnâme* kahramanlarından üstün olduğunu söylemekte; birinin şehriyârlıkta Nûşirevân'dan daha başarılı, birinin de padişahlıkta Ferîdûn'dan daha büyük olduğunu vurgulamaktadır:

آن یکی در شهریاری به ز نوشروان بود   وین دیگر در پادشاهی مه ز افریدون بود¹⁶

Biri şehriyârlıkta Nûşirevân'dan daha iyidir. Diğeri padişahlıkta Ferîdûn'dan daha büyüktür.

Mu'izzî, Emîr-i dâd Mu'înüddeve için söylediği bir kasidesinde Mu'înüddeve'nin, Kuşvâd gibi binlerce savaşçısı olan ordusuna komutanlık yaptığından; onun adaletini ve cömertliğini gören kimsenin, Nûşirevân'ın adaletini ve Hâtem'in cömertliğini tamamen unutacağından bahsetmektedir:

سپهداری که اندر لشکر خویش   هزاران گُرد چون کشواد دارد

ز عدل و جود نوشروان و حاتم   هر آنکس کاو حدیثی یاد دارد

کجا عدل تو و جود تو بیند   حدیث هر دو یکسر باد دارد¹⁷

Ordusunda, Kuşvâd gibi binlerce yiğit savaşçıya sahip olan bir ordu komutanıdır.

Nûşirevân'ın adaleti ve Hâtem'in cömertliği kıssasını/hikâyesini hatırlayan kimse,

Senin adaletini ve cömertliğini nerede görse, her ikisinin (hem Nûşirevân'ın hem de Hâtem'in) hikâyesini baştan sona unutturur gider.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh için kaleme aldığı diğer methiyelerinde ise Sultan Melikşâh'ın ordusunda Rüstem ve İsfendiyâr'dan üstün, yüz binden fazla kişinin olduğunu ve artık Rüstem'le İsfendiyâr'dan bahsedilmemesini; Sultanın, hünerde Cem ve Kâvûs'a benzetilmemesini çünkü ordusunda Cem ve Kâvûs gibi bin kişinin bulunduğunu; Sultanın fethinin yanında, İskender'in fethinin hiçbir öneminin olmadığını, adaleti karşısında ise Nûşirevân'ın adaletinden bile söz edilemeyeceğini; Sultan Melikşâh'ın, Nûşirevân ve İskender gibi kölelerinin, Cem gibi de yüz binlerce bendesinin olduğunu beyan ederek Büyük Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının karşısında *Şehnâme*'deki kahramanların önemsiz ve küçük görüldüğünü belirtmektedir:

¹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 156.

¹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 166-167.

وقت حدیث رستم و اسفندیار نیست

ز اسفندیار و رستم تا کی بود حدیث

گر نیک بنگرند کم از صد هزار نیست¹⁸

اندر سپاه شاه جهان بیش از آن دو تن

İsfendiyar ve Rüstem 'den ne zamana dek söz edilecek? Rüstem 'den ve İsfendiyâr 'dan söz etmenin zamanı değildir.

İyice bakılsa, dünya şahının ordusunda o iki kişiden üstün kişiler, yüz binden az değildir.

کاندر سپهش چون جم و کاووس هزارست¹⁹

او را به هنر چون جم و کاووس نخوانم

Ona hünerde Cem ve Kâvûs gibi demem. Çünkü ordusunda Cem ve Kâvûs gibi bin kişi vardır.

پیش عدل او چه جای عدل نوشیروان بود²⁰

پیش فتح او چه جای فتح اسکندر بود

Onun fethinin yanında İskender 'in fethinin ne önemi olur. Onun adaletinin yanında Nûşirevân 'ın adaletinden mi bahsedilir.

که سلطان بندگان دارد چو نوشیروان و اسکندر²¹

ز نوشیروان و اسکندر چرا باشم سخن گستر

Sultanın Nûşirevân ve İskender gibi köleleri olduğundan, Nûşirevân ve İskender 'den niçin söz edeyim.

بر خداوندی که چون جم بنده دارد صد هزار²²

باد میمون و مبارک صد هزاران چشمن جم

Cem töreni yüz binlerce kez mübarek ve kutlu olsun şâha, çünkü Cem gibi yüz binlerce bendesi vardır.

Mu'izzî, dîvânında yer verdiği diğer Sultan Sencer övgülerinde Sultan Sencer'in, Ferîdûn, Zülkarneyn ve İskender'den üstün olduğunu çünkü Sultanın, saltanatta, cömertlikte ve orduda her üçünden daha fazlasına sahip olduğunu; Nûşirevân yaşasaydı, Sultanın tahtının önünde boyun eğeceğini; ordusunda, savaşta İskender gibi cesur, mecliste Ferîdûn gibi kuvvetli olan binlerce yiğit savaşçısı olduğunu; savaşta Sultanın ordusundan her yiğit askerin, İsfendiyâr ve Rüstem'den çok daha fazlasını yaptığını ve gürzüyle

¹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 91.

¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 115.

²⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 167.

²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 316.

²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 320.

Ferîdûn gibi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sultan Sencer'in, gücü ve hamlesiyle Rüstem-i Destân'ın hücumunu ve Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdığını; binlerce adamın her birinin yüz tane Rüstem ve İsfendiyâr gibi olduğunu; savaş günü yiğitlerin de Sultanla mutlu olduğunu dile getirmektedir:

ز فریدون و ذوالقرنین و اسکندر فزون است او   که مُلک و نعمت و لشکر ز هر سه بیشتر دارد²³

O, Ferîdûn, Zülkarneyn ve İskender'den üstündür. Çünkü devlet, nimet/cömertlik ve orduda her üçünden de daha fazlasına sahiptir.

حاش الله که اگر نوشروان زنده شود   پیش تو سجده برد بر طرف شادروان²⁴

Eğer Nûşirevân yaşasa/hayatta olsa(ydı), hâşallah senin önünde tahtına doğru secde eder(di).

جهانداری که در لشکر هزار پهلوان دارد   به رزم اندر سکندر دل به بزم اندر فریدون فر²⁵

Ordusunda savaşta İskender gönüllü (İskender gibi cesur), mecliste Ferîdûn gücünde binlerce yiğit savaşçıya/askere sahip cihan şahıdır!

در شاهنامه گرچه شگفت است و نادرست   اخبار جنگ رستم و رزم سفندیار

بیش از سفندیار و زیادت ز رستم است   هر پهلوان ز لشکر تو روز کارزار

هستی تو چون سلیمان بر اسب بادپای   هستی تو چون فریدون با گرز گاوسار²⁶

Her ne kadar Şahnâme'de Rüstem ve İsfendiyâr'ın savaş hikâyesi, ilginç ve eşine az rastlanır olsa da,

Savaş günü senin ordudan her bir pehlivan, İsfendiyâr ve Rüstem'den çok daha fazlasını yapmıştır.

Sen rüzgâr gibi giden atın üzerinde Süleyman gibisin, inek gibi/inek büyüklüğünde gürze sahip Ferîdûn gibisin.

دستبرد و زور تو منسوخ کرد اندر جهان   دستبرد رستم دستان و زور زال زر²⁷

²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 193.

²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 494.

²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196.

²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 204.

Senin gücün ve hücumun, cihanda Rüstem-i Destân'ın hücumunu ve Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdı.

آن شاه پیمبر دل از جود توانگر دل در رزم سکندر دل در بزم فریدون فر²⁸

O peygamber gönüllü şâh, cömertliğiyle zengin gönüllüdür. Savaşta İskender gönüllü, mecliste Ferîdûn gücündedir.

درد هزار بنده که هر بنده را رهی است صد پهلوان چو رستم و صد چون سفندیار

دل بر نشاط اوست یلان را به روز رزم سر بر بساط اوست شهان را به روز بار²⁹

Her adamı Rüstem gibi yüz pehlivan ve İsfendiyâr gibi yüz yiğit olan binlerce bendesi vardır.

Savaş günü, yiğitlerin gönlü, onun mutluluğundadır. Yönetim zamanı (adalet günü) şahların başı, onun sofrasındadır.

Mu'izzî, kendi sultanını Firdevsî'nin eserindeki efsanevî kahramanlardan üstün tutarak mukayese ettiği başka bir Sultan Sencer övgüsünde, Sultan Sencer'in devlette, adaletiyle bilinen Nûşirevân'dan daha âdil olduğundan; Sultanın her bir hünerinin ve etkisinin başka bir Rüstem ve Hefthân olduğundan bahsetmektedir:

ملک سنجر امروز بر تخت مُلک ز عدل است نوشین روانی دگر

ز تو هر هنر رستمی دیگرست ز تو هر اثر هفت خوانی دگر³⁰

Melik Sencer, bugün saltanat tahtında Nûşirevân'dan daha adildir.

Senden her hüner başka bir Rüstem'dir. Senden her alâmet bir başka Hefthân'dır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'e övgüde bulunmak için kaleme aldığı diğer şiirlerinde bugün Rüstem ve İsfendiyâr hayatta olsaydı, ikisinin de Sultanın gücüne erişemeyeceğini; Sultan Sencer'in kılıcı ve gürzü karşısında Behmen'in babasının kılıcının ve Zâl'in oğlunun gürzünün, hiçbir değerinin olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca Rüstem'in Mâzenderân'da yaptığı yiğitliklerin, Acem'de Sultanın yiğitlikleriyle ortadan kalktığını; Efrâsiyâb devletinin ve Nûşirevân'ın sarayının, Sultan Sencer'den daha mübarek ordu

²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 206.

²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 281.

²⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 350.

³⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354-355.

komutanı ve ferman görmediğini; Sultan Sencer'in yiğitlikte, sultanlıkta ve şahlıkta Tahmurs, Cemşid ve Ferîdûn'dan daha fazlasına sahip olduğunu dile getirmektedir:

گر شوند امروز پیدا رستم و اسفندیار
هر دو نتوانند در میدان کمان او کشید³¹

Eğer bugün Rüstem ve İsfendiyâr yaşasaydı, her ikisi de meydanda onun yayını çekemezdi.

با تیغ تو و گرز تو ناچیز شمارند
تیغ پدر بهمن و گرز پسر زال³²

Behmen'in babasının kılıcı ve Zâl'in oğlunun gürzü, senin kılıcın ve gürzün karşısında değersiz olurlar.

با دلیری های او منسوخ گشت اندر عجم
آن دلیری ها که رستم کرد در مازندران

زین مبارکتر سپهداری و دستوری ندید
دولت افراسیاب و حضرت نوشین روان³³

Rüstem'in Mâzenderân'da yaptığı yiğitlikler, Acem'de onun yiğitlikleriyle ortadan kalktı.

Efrâsiyâb'ın devleti ve Nûşirevân'ın sarayı, bundan daha mübarek ordu komutanı ve ferman görmedi.

سنجر که به مردی و جهاندارى و شاهى
بیش است ز طهمورث و جمشید و فریدون³⁴

Sencer yiğitlikte, sultanlıkta ve şahlıkta; Tahmurs, Cemşid ve Ferîdûn'dan daha fazlasına sahiptir.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı överken Sultan Melikşâh'ın kılıcının karşısında Sedd-i İskender'in bir işe yaramayacağı, fermanı karşısında da Nûşirevân'ın adaletinden bahsedilmeyeceği; Sultanın Rüstem gibi yüz binlerce gulâm, Hefthân gibi de yüz binlerce hüneri olduğu; ölü ve bedenleri toprakta oldukları için İsfendiyâr ve Rüstem hikâyesinin bir anlamının olmadığı, Rüstem ve İsfendiyâr gibi yüz binlercesinin her gün Sultanın tahtının önünde yere kapandığı; yıllarca Ferîdûn'un adaletinden ve İskender'in fethinden bahsedenlerin, cihan şahının hizmetkârı ve emrinde olan Ferîdûn'la İskender'den şu an neden söz etmedikleri; hazinedarının Efrâsiyâb, saray bekçisinin Cemşid'in olduğu ve Efrâsiyâb'tan daha güçlü komutanlarının, Nûşirevân'dan da daha âdil hâciblerinin olduğu ifadelerine yer vermektedir:

³¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 136.

³² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 445.

³³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 585.

³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 586.

پیش شمشیرش چه جای سد اسکندر بود³⁵   پیش فرمانش چه جای عدل نوشیروان بود³⁵

Onun kılıcı karşısında Sedd-i İskender'in ne önemi vardır? Fermanı karşısında

Nûşirevân'ın adaletinden mi bahsedilir?

من از روستم چند گویم خبر   من از هفت خوان چند گویم سمر

که چون روستم صد هزارش غلام³⁶   که چون هفت خوان صد هزارش هنر³⁶

Ben Rüstem'den ne kadar hikâye anlatayım, ben Hefthân'dan ne kadar efsane söyleyeyim.

Çünkü onun Rüstem gibi yüz binlerce gulâmı, Hefthân gibi yüz binlerce hüneri vardır.

قصه اسفندیار و رستم اکنون بیهده است   زانکه بیجانند و تنشان در زمین دارد قرار

پیش ایوان تو هر روزی زمین بوسه دهند³⁷   صد هزاران رستم و سیصد هزار اسفندیار³⁷

İsfendiyâr ve Rüstem hikâyesi şu an anlamsızdır. Çünkü cansızdırlar ve bedenleri

topraktadır.

Senin tahtının önünde yüz binlerce Rüstem ve üç yüz bin İsfendiyâr, her gün eşiğini

öperler.

ای نوشته سال و ماه از عدل افریدون سخن   ای گشاده روز و شب بر فتح اسکندر زبان

کو فریدون تا بود خدمتگر شاه زمین³⁸   کو سکندر تا بود فرمانبر شاه زمان³⁸

Ey Ferîdûn'un adaletinden yıllarca ve aylarca söz edip yazanlar/duranlar! Ey gece gündüz

İskender'in fethinden söz edenler!

Cihan şâhının hizmetkârı olan Ferîdûn nerede, asrın şâhının emir eri olan İskender

nerede?

ای خداوندی که در عدل و جهانداری تو را   بندگی کردی اگر باز آمدی نوشیروان³⁹

Ey sultan! Nûşirevân geri gelseydi, adalette ve cihan sahipliğinde sana bendelik

yapardı/senin kölen olurdu.

³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 144.

³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 220.

³⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 224.

³⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 500.

³⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 501.

افراسیاب خازن و جمشید پاسبان⁴⁰

شاهی که بر خزانه و درگاه او سزد

Hazinedarlığına Efrâsiyâb'ın ve saray bekçiliğine Cemşid'in layık olduğu bir şâhtır.

چند خوانم نامه نوشین روان کامران

چند گویم قصه افراسیاب کامکار

حاجبان داری بسی عادل تر از نوشیروان⁴¹

چاوشان داری بسی غالب تر از افراسیاب

Murathı Efrâsiyâb'ın hikâyesiyle ilgili birkaç bir şey söyleyeyim. Muradı gerçekleşmiş Nûşirevân destanıyla birkaç bir şey okuyayım.

Efrâsiyâb'tan çok daha güçlü/muzaffer çavuşların var. Nûşirevân'dan çok daha âdil hâciblerin var.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Bayramını Kutlama" başlıklı bir şiirinde de Sultan Melikşâh'ın bilgisinin İskender'den fazla olduğuna, cömertliğinin ise Ferîdûn'un cömertliğinden çok olduğuna dikkat çekmektedir:

بگذشت بخشش او از بخشش فریدون⁴²

بفزود دانش او بر دانش سکندر

Onun bilgisi, İskender'in bilgisinden çoktu. Onun cömertliği, Ferîdûn'un cömertliğini geçti/aştı.

Mu'izzî, vezir Fahrulmulk'ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Fahrulmulk'ün yanında, her biri savaşta Rüstem ve kuvvette İsfendiyâr gibi olan on binlerce gulâmının olduğunu ifade etmektedir:

هر یک به رزم رستم و زور سفندیار⁴³

کامروز ده هزار غلامند پیش تو

Bugün senin yanında on binlerce gulâm vardır; her biri savaşta Rüstem ve kuvvette İsfendiyâr gibidir.

Mu'izzî, hem Sultan Sencer'e övgüde bulunmak hem de Gazne Fethi'ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Sencer'in, şâhlığı hezimete uğratıp hem orduyu hem de *Şehnâme* kahramanlarından Ferîdûn'un oğlu İrec ile Menûçeher'in oğlu Nevzer'in sarayını birbirine kattığını beyan etmektedir:

⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 543.

⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 539.

⁴³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 260.

هزیمت کرد شاهی را به هم بر زد سپاهی را
که حاکی بود از آن گیتی ز کاخ ایرج و نوذر⁴⁴

Şahlığı hezimete uğrattı, orduyu birbirine kattı. Hatta o diyarı ve İrec ile Nevzer'in sarayını da.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği ve Sultanın, Kayser Emîri'nin yanına misafirlîğe gidişini anlattığı bir şiirinde Sultan Sencer'in tanınan emîrlерinin her birinin, Hâtem- i Tay ve Rüstem- i Zer gibi olduğundan söz etmekte; Ferîdûn gibi gayretli ve İskender gibi muzaffer olduklarını söyleyerek Sultanın emîrlерinin özelliklerini, Şehnâme kahramanlarıyla mukayese etmektedir:

میران نامدارند این بندگان سلطان
هر یک چو حاتم طیّ هر یک چو رستم زر

یک بنده گاه بخشش با همت فریدون
یک بنده گاه کوشش با نصرت سکندر⁴⁵

Sultanın bu bendeleri meşhur emîrlерdir. Her biri Hâtem-i Tay ve Rüstem-i Zer gibidir.

Bir bendesi bağışlama zamanı Ferîdûn himmetli, bir bendesi de gayret zamanı İskender zaferlidir.

Mu'izzî'nin, dîvânda anlattığı "Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi" başlıklı kasidesinde bu zamana dek Efrâsiyâb devletinden hiç kimsenin o kalenin etrafına bile yaklaşmadığını anlatmaktadır:

ز گاه دولت افراسیاب تا امروز
بر آن حصار نشد چیره هیچکس به هنر⁴⁶

Geçmişten bugüne kadar Efrâsiyâb devletinden hiç kimse hünerle o kalenin etrafında otlamadı bile (o kaleyi ele geçiremedi).

Mu'izzî, Büyük Selçukluların önemli emîrlерinden olan Arslan Argû için söylediği kasidelerinde Melik Arslan Argû'nun, Şehnâme kahramanlarından kemeriyle Nûşirevân, tâciyla Keyhüsrev, okuyla Efrâsiyâb ve tuzağıyla İsfendiyâr gibi olduğunu; Şehnâme'de anlatılanları ve kahramanlarını kimsenin görmediğini ve uydurma bir efsane olduğunu; Rüstem, pehlivanlıkta babası Dâstân gibi olsa da Arslan Argû'nun, Rüstem-i Dâstân'la asla kıyaslanamayacağını; Rüstem'in, Kâvus Şâh'ın ordusunun yiğit askeri olduğunu ama

⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196.

⁴⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 274.

⁴⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 279.

Melik Arslan Argû'nun ordusunda Rüstem gibi yüz pehlivanın bulunduğunu açıklamaktadır:

با کمر نوشین روانی با کله کیخسروی
با کمان افراسیابی با کمند اسفندیار⁴⁷

Kemeriyle Nûşirevân, tâciyla Keyhüsrevsin. Yayı ile Efrâsiyâb, tuzağıyla İsfendiyâr'sın.

تا کی از شهنامه و تاریخ شاهان کهن
تا کی از دیو سفید و رستم و سیمرغ و زال

کس ندید از قاف تا قاف جهان سیمرغ و دیو
قیل و قال است این چرا باید شنیدن قیل و قال⁴⁸

*Şimdiye kadar Şehnâme'den ve eski şahların tarihinden, beyaz dev/şeytandan (dîv-i sefid),
Rüstem, Sîmurg ve Zâl'den,*

*Kimse cihanın Kâf'ından Kaf'a kadar Sîmurg'u ve devi görmedi. Bu efsanedir, neden
anlatılıp dinlensin ki?*

کی توان کردن تورا با رستم دستان قیاس
گرچه رستم بود در گیتی به مردی داستان

بود رستم پهلوان لشکر کاوس شاه
هست در لشکر چو رستم مر تو را صد پهلوان

در خط فرمان رستم سیستان بود و هری
تو به رستم داده ای اینک هری و سیستان⁴⁹

*Her ne kadar Rüstem, cihanda yiğitlikte (babası) Dâstân gibi olsa da, sen Rüstem-i
Dâstân'la nasıl kıyaslanabilirsin?*

*Rüstem, Kâvus Şâh'ın ordusunun yiğit askeri idi. Orduda Rüstem gibi senin yüz pehlivanın
vardır.*

*Rüstem'in fermanı/emri altında Sîstân ve Herat vardı. Herat ve Sîstân'ı, Rüstem'e şimdi
sen verdin.*

Mu'izzî, Sultan Sencer'e övgüde bulunduğu ve Sencer'in atını vasfettiği bir kasidesinde Ferîdûn'un, Dehhâk'ın başını inek büyüklüğünde olan gürzle nasıl ezdiyse, Sultan Sencer'in de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle öyle ezdiğini ifade etmekte; Sultanın atının, Rüstem-i Zâl'in Raşş atından daha kuvvetli olduğuna, hamlede

⁴⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 346.

⁴⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 441.

⁴⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 673.

aslana, çeviklikte ceylana benzediğine; Savaşta sultana yardımcı bin Rahş'ın, süvari olarak da bin Rüstem-i Zâl'in layık olduğuna vurgu yapmaktadır:

تو سر دشمن به گرز شیر پیکر کوفته
چو سر ضحاک افریدون به گرز گاوسار⁵⁰

Ferîdûn'un, Dehhâk'in başını inek cüssesindeki gürzle ezdiği gibi; sen de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle ezdin.

تکاوری که قوی تر ز رخس رستم زال
به حمله همچو هژبر و به پویه همچو غزال

هزار رخس سزد در نبرد چاکر او
سزد غلام سوارش هزار رستم زال⁵¹

Hızlı atın, Rüstem-i Zâl'in Rahş atından daha kuvvetlidir. Hamlede aslan gibi, çeviklikte ceylan gibidir.

Savaşta ona yardımcı bin Rahş yaraşır. Süvari olarak da ona bin Rüstem-i Zâl yaraşır.

Mu'izzî, Behrâmşâh-i Gaznevî methiyesinde Şehnâme kahramanı Zâl-i Zer'i, Behrâmşâh'ın düşmanı olarak nitelemekte ve düşmanın, Behrâmşâh'ın korkusundan feryat ederek yüzünün sarardığını söylemektedir:

چون زیر و زر شود ز نهیب تو زار و زرد
گر خصم تو بود به مثل پور زال⁵²

Düşmanın Pûr-i Zâl-i Zer gibi olsa da, senin korkundan inleye inleye yüzü sararır.

Örnek beyitlerde görüldüğü ve anlaşıldığı üzere dîvânda bir hayli fazla olan Şehnâme ve kahramanlarına yönelik eleştirilerden biri de Mu'izzî'nin, Türkistan hâkânı 'Alâeddîn Muhammed b. Süleymân b. Dâvud için kaleme aldığı bir kasidesinin bir beytinde söylediği 'Alâeddîn'in mücadelesi, savaşı, hamlesi ve gücü yanında Destân oğlu Rüstem'in hikâyesinin, hikâye kalacağı ifadesidir:

با نبرد و دستبرد و حمله و دارات او
داستان رستم داستان همی داستان شُمر⁵³

Onun mücadelesi, savaşı, hamlesi ve gücüyle Destân oğlu Rüstem'in hikâyesi, hikâye sayılır.

⁵⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 286.

⁵¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 442-443.

⁵² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 290.

⁵³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 293.

Mu‘izzî, vezir Ebu’l-Mehâsin ‘Abdürrezzâk methiyesinde Ebu’l-Mehâsin’in, düşmanlara galebe çalma hususunda Rüstem ve Zâl-i Zer’den üstün özelliklerde olduğuna değinmektedir:

وهم تو در شکستن خصمان زیادت است از دستبرد رستم و افسون زال زر⁵⁴

Düşmanları yenme hususundaki vehmin, Rüstem’in hamlesinden/galibiyetinden ve Zâl-i Zer’in hilesinden/büyüsünden çoktur.

Mu‘izzî, Emîr Ömer’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde ise İsfendiyâr’ın, Emîr Ömer’in zamanında yaşamış olsaydı, bütün vücudunu yakacağından söz etmektedir:

اگر اسفندیار آید به رجعت باز در عصرش زند آتش در اجزای تن اسفندیار اندر⁵⁵

Eğer İsfendiyâr onun devrine geri gelse, vücudundaki bütün organları yakar.

Mu‘izzî, Sultan Berkyâruk için kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Berkyâruk’un gücünün ve fetihlerinin, Ferîdûn’un gücünü ve İskender’in fethini geçtiğine; Sultanın her belde Rüstem ve İsfendiyâr gibi yüz sipehsâlâri ve üç yüz askerinin olduğuna; her birinin bileğiyle yüz sağlam kale fethettiğine ve Hefthân’ı geçtiklerine; devlette Ferîdûn’u, adaletiyle de Nûşirevân’ı aştığına yer vermektedir:

فزون آمد اندر جهان فر و فتحش ز فر فریدون و فتح سکندر⁵⁶

Cihanda azameti/gücü ve fethi, Ferîdûn’un gücünü ve İskender’in fethini aştı.

گر به آهنگ دز رویین گذشت اسفندیار بی گزند از هفت خوان در راه بلخ بامیان

ور ز دیگر هفت خوان بگذشت رستم بی نهیب خیل دیوان را مسخر کرد در مازندران

هست سلطان را کنون چون رستم و اسفندیار در ولایت صد سپهسالار و سیصد پهلووان

هر یکی آورده صد دز چون دز رویین به چنگ هر یکی بگذشته از هفتاد همچون هفت خوان⁵⁷

İsfendiyâr eğer sağlam kaleleri fethetmek için gittiyse; Belh yolunda yerliler/sâkinler, Hefthân’dan korkmaz.

⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 305.

⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 319.

⁵⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 347.

⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 578.

Eğer Rüstem korkusuzca başka bir Hefthân'dan geçseydi, Mâzenderân'da bir sürü sultanı boyun eğdirirdi.

Sultanın şu an vilayetlerde Rüstem ve İsfendiyâr gibi yüz sipehsâlârı ve üç yüz askeri vardır.

Her biri bileğiyle sağlam hisar gibi yüz kale fethetti, her biri Hefthân gibi yetmiş (yetmiş kişiyi) mağlup etti.

ز افريدون و نوشروان چه گويم من كه بگذشت او به ملك اندر ز افريدون به عدل اندر ز نوشروان⁵⁸

Saltanatta Ferîdûn'u, adalette Nûşirevân'ı geçti. Ben Ferîdûn ve Nûşirevân'dan ne diye söz edeyim ki?

Mu'izzî, başka bir Sultan Berkyârük övgüsünde adaletiyle bilinen Nûşirevân'ın dinden yoksun olduğunu, Sultan Berkyârük'un ise hem adalete hem de dine sahip olduğunu söylemektedir:

زانکه هست اندر دل تو داد و دین هر دو به هم داد بی دین بود تنها در دل نوشیروان⁵⁹

Senin gönlünde adalet ve din, her ikisi de birlikte varken, Nûşirevân'ın gönlünde sadece dinsiz adalet vardı.

Mes'ûd ve Tuğrul'un yeğenlerinin Sultan Sencer'i ağırlamasını konu edinen şiirde Mu'izzî, Rüstem-i Zâl'den ve İsfendiyâr'dan hikâye dinlenilmemesini çünkü hepsinin eski rivayetler olduğunu dile getirmektedir:

مشنو خبر ز رستم زال و سفندیار زیرا که بیش و کم بود اخبار باستان⁶⁰

Rüstem-i Zâl'den ve İsfendiyâr'dan haber dinleme, çünkü olsa olsa eski haberlerdir.

Mu'izzî, Tâceddîn Hâtun'u överken Sencer'in, annesinin varlığıyla övüldüğü gibi, İsfendiyâr'ın da Kitâyun'la⁶¹ öyle övüldüğünü söylemektedir:

چونانکه شاه سنجر نازد ز طلعت او اسفندیار نازید از طلعت کتایون⁶²

Şah Sencer onun yüzüyle/varlığıyla nasıl övünürse, İsfendiyâr da Kitâyun'la öyle övünür.

⁵⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 579.

⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 579.

⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 496.

⁶¹ Rûm Kayseri'nin kızının adı. Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nişâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, *İntişârât-i Zevvâr*, Tahran, 1393/2014, s. 989.

⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 557.

“Emîr ‘Azâdeddîn Ali b. Şemseddîn Ferâmurz- i Kâkûye’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Emîr ‘Azâdeddîn’in ordusunun komutanlarının Behmen ve Behrâm gibi, askerlerinin de Bîjen ve Gorgîn gibi olduğuna değinmektedir:

میران سپاهت همه چون بهمن و بهرام
گردان مصافت همه چون بیژن و گرگین⁶³

Ordusunun mîrleri, hepsi Behmen ve Behrâm gibidir. Savaş meydanının yiğit savaşıları hepsi Bîjen ve Gorgîn gibidir.

Mu‘izzî, Emîr Ali b. Ferâmurz’u övmek ve kılıcını vasfetmek için kaleme aldığı şiirinde Emîr Ali b. Ferâmurz’un, Rüstem adaletli, ilim sahibi ve Sâm gibi olduğuna; saltanatta Efrâsiyâb, kahramanlıkta devrin Siyâvehş’i, dönemin İsfendiyâr’ı ve soyun Menûçehri’si gibi olduğuna vurgu yapmaktadır:

میر اجل علی فرامرز خسروی
رستم رسوم و معن معانی و سام سان

افراسیاب ملک و سیاوخش روزگار
اسفندیار دهر و منوچهر دودمان⁶⁴

Yüce mîr, hüsrev Ali Ferâmurz! Rüstem âdetli, çok ilim sahibi ve Sâm gibidir.

Devletin Efrâsiyâbı ve zamanın Siyâvehş’i’dir. Asrın İsfendiyârı ve soyun Menûçehri’dir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın, Vezirinin (Kıvâmeddîn) Yanına Misafirliğe Gitmesi” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, Ferîdûn gücünde, Nûşirevân adaletli, Bîjen efsaneli ve Gorgîn fermanlı olduğunu söyleyerek Sultanda bütün bu özelliklerin zaten fazlasıyla olduğundan ve Şehnâme kahramanlarının, Sultanla mukayese edildiğinde hiçbir değerinin olmadığından söz etmektedir:

چه جویم فر افریدون چه گویم عدل نوشروان
چه رانم قصه بیژن چه خوانم نامه گرگین⁶⁵

Ferîdûn’un gücünü ne yapayım. Nûşirevân’ın adaletini ne yapayım. Bîjen’in hikâyesini ne diye anlatayım. Gorgîn’in fermanını ne diye okuyayım.

Beyitlerde de beyan edildiği gibi Emîr Mu‘izzî, dîvânında Firdevsî ve Şehnâme hakkında birçok şiire yer vermiş; dîvânında övdüğü Selçuklu sultanlarını, emîrleri, vezirleri ve diğer devlet erkânını genelde Firdevsî, eseri Şehnâme ve Şehnâme’de geçen kahramanlarla mukayese etmiş; kimi zaman kendi övdüğü kişileri onlardan üstün tutmuş

⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 511.

⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 522.

⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 530.

kimi zaman da onları yermiştir. İran şâhlarının küçük gösterildiği ve hakir görüldüğü örnekler de mevcuttur.

Sonuç

Sonuç olarak Mu'izzî'nin İran edebiyatının en büyük hamasi şairlerinden olan Firdevsî'ye ve efsanevî eseri *Şehnâme*'ye dîvânında farklı bakış açısıyla yer vermesi, birçok bakımdan anlam yüklüdür. Mu'izzî'nin Firdevsî'ye, eseri *Şehnâme*'ye ve bilhassa *Şehnâme* kahramanlarına yönelik eleştirel ifadeleri, yer yer mübalağalı görüşleri ve anlatımları, Büyük Selçukluların Türk asıllı şairi Mu'izzî'nin, Türklerle, Türk sultanları ve Selçuklularla ilgili ne gibi duyarlılık taşıdığına anlaşılması ve görülmesi bakımından bir hayli mühimdir. Mu'izzî'nin bu yöndeki tercihlerinin, bir yandan şairlik hüneri veya edebî kişiliği ya da şairlikte sergilediği üstünlük hakkında bir tespit olabilmekte; öte yandan bu tür anlatımların Farsça şiirlerde oldukça az görülmesi sebebiyle Selçukluların, Mu'izzî'nin düşünce dünyasında nasıl ve ne şekilde yer aldığını ve Mu'izzî'nin bazı hissiyatlar taşıdığını da açıkça göstermektedir. Mu'izzî'nin, Selçuklu sultanları, vezirler, emîrler, devlet adamları gibi şiirinde övdüğü kişilerin, sembolik *Şehnâme* kahramanlarıyla mukayese edilmesi ve onlardan üstün tutulması, bu tarihî şahsiyetlerin ileri ve üstün durumda olmaları dolayısıyla dönemin siyasi anlayışı doğrultusunda hakikatin bir başka ifadesidir.

Kaynakça

Dihhudâ, ‘Alî Ekber, *Lugatnâme*, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân, C I-XV, Tahran, 1999.

Gökmen, Gökhan, Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası, (Yayımlanmamış doktora tezi), Kırıkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri, Kırıkkale, 2018.

Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân*, mukaddime ve tsh. Nâsır-ı Heyyirî, Neşr-i Merzbân, Tahran, 1362/1984.

Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nişâbûrî*, önsöz, tashih ve açıklamalar Muhammed Rızâ Kanberî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1393/2014.

Mu‘izzî, *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî*, tsh. ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1389/2010.